

Милан
Петричковић*

ЕТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ СОЦИЈАЛНОГ РАДА У ХРИШЋАНСКОМ УЧЕЊУ ПАТРИСТИКЕ И СХОЛАСТИКЕ

Апстракт: Упркос свом теолошком фундусу, средњовековна хришћанска мисао обилује мноштвом етичких парадигми од теоријско-методолошког значаја за развој моралне филозофије социјалног рада. У том контексту, два основна правца хришћанског учења: *патристика* и *схоластика*, антиципирају значајне етичке постулате као есенцијални код мисаоно-практичног сагледавања сложене категорије човекове моралности у социјалном раду. Морална слобода, слободна воља, морална свест и савест, добро, зло, љубав, човекољубље, морална сувереност, морална одговорност, морално-делатни активитет, морално преиспитивање, грех, кајање и праштање, морални преображај и задато морално усавршавање, неки су од многих парадигматичних појмова, које овај специфичан сазнајни извор потенцијално нуди у епистемолошку разраду хуманистици социјалног рада.

Кључне речи: етичке парадигме, социјални рад, хришћанска филозофија, патристика, схоластика

Увод

Једно од полазних питања при разматрању етичког утемељавања науке социјалног рада је свакако одређење, тј. прецизирање и дефинисање њених филозофско-етичких извора.¹ Схваћени као мисаоно-плодоносни садржаји којима се етика социјалног рада у настанку примарно служи у форми основне научне грађе сопственог конституисања и даљег развоја, ови извори су антиципативна теоријска основа, из које се јавља и потенцијално синтетише и уобличава сазнајно искуство ове врсте.² У њима су појмљене, мање или више, прецизиране и дефинисане

* Ванредни професор на Факултету политичких наука у Београду, e-mail: rilski@verat.net

¹ Теоријски извори су за развој науке социјалног рада врло значајни, јер се најдиректније одражавају на њену целокупну теоријско-методолошку „грађевину“; од богатства извора, тј. њихових садржајно-квалитативних одлика зависи општа филозофска парадигма, предмет, методе, вредности и начела. (Прим. аут. М. П.)

² Како при филозофском заснивању етике социјалног рада у литератури нисам могао наћи епистемолошки ваљан путоказ за дефинисање и систематизацију евентуалних извора ове дисциплине, у складу с мојим досадашњим истраживачким просуђивањем, теоријско-филозофски извори етике социјалног рада се могу поделити на два дела:

примарне категорије, (у овом примеру) етичке парадигме – постулати, чињенице, докази, судови, аксиоми и сл., што их и чини значајном сфером истраживања за хуманистику социјалног рада.³

При том, мора се уважити чињеница да евентуални извори етике социјалног рада морају да одговоре комплексним захтевима, који су директно пропорционални крајње сложеној, и у свом противуречију, разурђеној истраживачкој проблематици. Јасније речено, предметни садржај етике социјалног рада, који у себи сједињује *два сложена, вишеслојна и дијалектички супротстављена квалитета – људски морал и универзалну делатност социјалног рада*, том синтезом постаје још комплекснији. Та изражена сложеност синергичне човекове (не)моралности у социјалном раду пресудно диктира и захтева себи одговарајуће изворе, који ће трасирати конститутивно-развојни пут и теоријско-методолошку природу етике социјалног рада.⁴

У том контексту свестранијег сагледавања евентуалних мисаоних изворишта моралне филозофије у науци социјалног рада, свакако не треба заобићи основе хришћанске етике оличене у њена два основна правца – патристику и схоластику, које отварају многе димензије човекове (не)моралности, иманентне самом језгру међуљудског одношења социјалних радника и људи, чијим моралним преображавањем се они,

1. непосредне изворе, у које спадају:

- a) *Замеци моралних идеја у оквиру древних култура,*
- б) *Античка етика,*
- в) *Средњовековна етика,*
- г) *Нововековна етика,*
- д) *Савремена етика,*
- ђ) *Источњачка етика;*

2. посредне изворе, које сачињавају:

- a) *Народна предања,*
- б) *Религијска учења,*
- в) *Законски споменици,*
- г) *Уметничко стваралаштво.*

Само овако дефинисани теоријско-филозофски извори, сагледани у њиховој дијалектичкој синтези, нужно саобразни универзалној, историјско-цивилизацијској делатности социјалног рада, по мом дубоком уверењу, могу на ваљан начин да одговоре комплексним и вишедимензионалним захтевима етике социјалног рада у настанку. (Прим. аут. М. П.)

³ Поједини теоретичари, шире схватајући појам принципа, сазнајно оперишу термином *парадигма* попут Р. Леонарда, под њом подразумевајући шири концепт кога творе претпоставке, теорије, веровања, вредности и методе, које стварају посебан и пожељан поглед на свет. Према: Дејвид Хов (1997), *Увод у теорију социјалног рада*, Београд, стр. 40.

⁴ Шире о овоме погледати: Gordon Hearn (1958), *Theory – Building in Social Work*, Toronto, University of Toronto Press.

нужно у свакодневној пракси, на најразличитије начине (често а да тога нису стручно свесни) – практично баве.

На први поглед, неупућене у области (којих је, нажалост, велики број) може да збуну и заведе – у литератури, готово законито, као кључна и једина одлика ове средњовековне филозофије – навођена пежоративна констатација о њеној улози „слушкиње теологије“, што би овај мисаони садржај елиминисало као вредан извор теорије социјалног рада. У одсуству елементарне филозофске писмености, интелектуално наивни лако подлежу сазнајној илузији о некаквим, искључиво метафизички бесплодним апстракцијама овог теолошко-филозофског извора, који наводно у свом апологетско-догматском садржају заробљености у онострано – нестварно и од човековог битка удаљено, немају никаквих мисаоних квалитета за етичко судовање о човековој моралној пракси.

Наспрам ових симплификованих импровизација, детерминисаних незнањем, датирају реалне чињенице о луцидно-сазнајним дOMETИМА средњовековне хришћанске филозофије, која, својим специфичним језиком симбола, *отвара многа есенцијална питања моралног феномена*, чија појмовно-терминолошка езотерија у својој латентности у ствари обилује замецима кључних етичких парадигми „савременог“ социјалног рада.⁵ Та појмовна игра сликовитих рефлексива која двоједини теолошко и етичко, плаши и одбија многе медиокритете у области, који – заробљени у своје уске мисаоне визире примарно социолошких и психолошких дисциплина (сазданих на бесомучном преписивању фраза из белосветске, данас више него актуелне „сајт“ литературе) – често гоњени комплексом, нихилистички одбацују, конкретно хришћанску филозофију, а да је уопште при том, ни на нивоу елементарне културе, не познају.

За поспешивање плодотворности њихове критике о непознатом и превазилажење стваралачких (не)дела⁶ у области социјалног рада, ово је деонтолошки продукт педагошко-дидактичке обавезе, за илустративним упознавањем са конкретним етичким постулатима патристике и схоластике, који представља нужан услов за разборито етичко промишљање варљиво „црквењачких“ тема – иначе најсуштаственије саобразних живој пракси социјалног рада. Тим пре, јер се капацитет, разумењост и

⁵ О логичкој дискутабилности употребе термина „савремени“ социјални рад, шире погледати: Милан Петричковић (2007), „Снобизам савременог социјалног рада“, *Социјална мисао*, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, Београд, бр. 53. стр. 67–85.

⁶ Милан Петричковић (1/2007), *Сазнајна разборитост као утук људске порочности и стваралачких недела*, Повеља, часопис за књижевност, уметност и културу, Народна библиотека Стефан Првовенчани, Краљево, година XXXVII, стр. 168–173.

мисаони квалитет овог извора, може узети као раскошна могућност за само *дефинисање појединих појмова и категорија*, филозофски фундиране етике социјалног рада. У питању су језик и азбука једне науке, чим *словима – појмовима и категоријама*, они који комуницирају једино могу да размењују мисаоне поруке на тему људске слободе, слободног избора, моралне свести и савести, моралног преображаја, моралног усавршавања и још много других.

Како то могу да чине, и на шта та комуникација личи, када творци и присталице већ поменутих квазиетичких концепција у социјалном раду, (који своје етичко знање базирају углавном на нормама кодекса професионалне етике), са позиција апсолутне етичке неписмености – непознавања појмовне азбуке етике социјалног рада, разматрају ову проблематику. Сурова реалност често дозвољава и екстремне ексцесе, када се етичке аналфабете, опхрване фиктивном интелектуалном умишљеношћу, дрзну да чак пројектују и стратешке реформе у области социјалног рада, у обзир (наравно само формално) узимајући и ову сферу комплексне филозофије морала?! Одговор је лак, експерти ове врсте то могу да чине у складу са глобалним друштвеним неморалом, владајућим користољубљем и општим распадом целокупног система вредности, па и оних – које томе не би смеле да подлегну – научних!

Етички извори социјалног рада, у овом тексту средњовековна хришћанска филозофија, својом духовном садржином може да се одрази и на *општу филозофску основу (као и њене изданке) и предмет истраживања*, што значи да ускост, једностраност и ограничеченост, са једне, или ширина, вишедимензионалност и богатство, са друге стране, дају печат истраживачком фокусу моралних димензија социјалног рада. У нашој литератури социјалног рада, доминантни (готово једино постојећи, поред оних „кодексних“) приступи, засновани на лаичким интерпретацијама препричаних примера, наводно анализоване етичке садржине, *апсолутно немају никакво утемељено теоријско-филозофско извориште*, из кога се твори филозофска парадигма и предмет истраживања. А *управо непостојећи извори*, као темељна врела, и спутавају било какав теоријско-методолошки фундус, на коме би се изградила општа филозофска парадигма (саздана на сазнајним, онтолошким, вредносним, методолошким, логичко-епистемолошким, па и естетичким основама) и њој саобразан предмет етике социјалног рада, као једне од стожерних дисциплина хуманистике социјалног рада. С тим у вези, патристичко-схоластичка мисао дође као изворно освежење и инспиративна подлога вредна труда.

Поготову, када још увек ни у назнакама нема квалитетних штива етичке садржине у области нашег социјалног рада, у којима би се, уопште, а камоли јасно у разматрање, узео предмет етике социјалног рада и његова дијалектичка неодојивост од његових извора, у складу с којима се та истраживачка садржина и назива њеним предметом. Разлог је сасвим јасан, што сам до сада више пута констатовао, будући да, донедавно, нити је постојао такав предмет, нити научна дисциплина њему одговарајућа у нашем образовном систему, па наравно ни дефинисани извори на основу којих би та дисциплина и њен предмет били засновани!⁷

Патристичко-схоластичка мисао као теоријско-филозофски извор – осим филозофске парадигме, предмета истраживања, појмовно-категоријалног апарата – најдиректније у том узрочно-последичном низу, антиципативно може да профилише и *вредности* социјалног рада. У нашој пракси социјалног рада, вредности као епистемолошки беочузи најчешће бивају у испразној форми само поменуте, најчешће термилошки неисправно (кроз погрешну интерпретацију појмова који немају аксиолошки квалитет) без икакве дубље анализе, која није ни могућа, пошто не постоје сазнајни судови и закључивање као сегменти научно развијене етике социјалног рада.

Етичке промисли хришћанских отаца могу да оплемене и методологију будуће етике социјалног рада. Наиме, *методологија етике социјалног рада требало би у себи да синтетизује сву епистемолошку бит себе као дисциплине* (од филозофске основе до примењених метода), представљајући тако живи показатељ искуственог волумена теоријско-филозофских извора и њихове ваљане обраде. Каква може да буде методологија непостојеће научне дисциплине и њених сурогата? Уместо методологије, у науци социјалног рада и њој саобразној пракси, када је морална проблематика у питању, оперише се квазиетичким методолошким приступима. И данас, после пет деценија, у нас доминирају омиљене методике, као техничке операционализације у социјалном раду позајмљених психолошко-медицинских метода, најчешће. Насупрот њима, ма како нелогично да звучи, патристика и схоластика нуде зачете одговоре на сва важнија питања о *изворима, сврхама, делатним облицима и начинима успостављања морала*.

Да раскошна изворишта, попут овде потенцираног – хришћанске филозофије, могу да буду врло плодносна за ваљано конституисање

⁷ *Етика социјалног рада* се, као обавезна академска дисциплина на Смеру за социјалну политику и социјални рад на ФПН-а у Београду, изводи од 2009. године. (Прим. аут. М. П.)

теоријско-методолошких основа етике социјалног рада, потврђује тезу за коју овај текст има за циљ да одбрани, кроз илустрацију значајнијих етичких парадигми садржаних у патристичком и схоластичком учењу.

Етичке парадигме социјалног рада у патристици

Као антипод античкој мисли, у чијем средишту се налази теза да све постаје из нечега, средњовековна етика носи печат хришћанства које проповеда да Бог, по принципу *ex nihilo*, ствара све из ничега, што са позиција теолошке догматике, све до пред крај 15. века, настоје да докажу два основна правца средњовековне филозофије – *патристика* и *схоластика*.⁸

Филозофија учених отаца хришћанске цркве, позната као *патристика*, развијала се од 2. до 7. века, на основама црквених доктрина и апологетских постулата хришћанства, која у етичкој равни комуницира са античком филозофијом Платона, Плотина и стоика, примарно са два мисаона полазишта – *грчке* и *латинске* патристике. *Грчка патристика* узима античку филозофију за претечу хришћанства, продужавајући њене сазнајне напоре у правцу тражења теолошко оправданих доказа за антиципирање хришћанских догми; док, наспрам ње, *латинска патристика* (од самог почетка до Аурелија Августина) одбацује античку филозофију као паганску сањарију и демонску работу безбожништва. (Недељковић, 1981: 177)

Основни проблем патристике је расуђивање везе човека и Бога, која се у филозофско-гносеолошкој пројекцији јавила као проблем односа разума и вере, а у филозофско-етичкој – као однос детерминизма – предодређења и слободе воље. (Хусеинов-Ирлиц, 1992: 129) У том противстављању угледног античког образовања црквених отаца и њиховог веровања у светост библијске сотериологије,⁹ мисаоно се недре етичке парадигме, у свој својој комплексности, делатно-егзистенцијалних аспеката морала, испреплетеног са човековим достојанством, срећом, љубављу, слободом, моралном задатошћу, сагрешењем, кајањем, праштањем и моралним усавршавањем, што их и препоручује хуманистички социјалног рада за етичко разматрање.

⁸ Назив *патристика* потиче од термина *patris*—отац, с обзиром на то да су носиоци ове филозофије били хришћански оци. *Схоластика* од грчког термина *sholastikos*—школски, што се може довести у везу са систематско-организованим посвећењем преношења хришћанског учења. (Прим. аут. М. П.)

⁹ *Сотериологија* је хришћанско учење о спасењу људи од греха. (Прим. аут. М. П.)

Отворивши једно од полазних питања етике о тзв. сврхама етике, у теолошком руху, по угледу на Платонов идеализам, отац **Јустин** (99–167) говори о божанским речима *ума* којима је све створено. С тим у складу, живот вођен умом (логосом) у духу хришћанства идентичан је животворној речи, док је Бог, као и за Платона – идеја „добра“, једини и апсолутни извор свега. Без обзира на тајновите изразе, мисао овог црквеног оца-филозофа проводица, за етику социјалног рада, и филозофију морала уопште, фундаменталан *појам моралног добра*, који се у историји филозофије тумачи врло различито.

У теорији социјалног рада у модификованом облику, и одсуству озбиљно развијене етике, конкретно у нашој науци, помиње се овај етички садржај рутински појмљен и прерушен у неколико лексема, као што су – добробит, општедруштвено добро, хумани циљеви, благостање и сл., при чему они који их употребљавају уопште не знају да, систематичнијим разматрањем ове моралне категорије, могу детаљнијим истраживањем, у штиву овде поменутог Јустина, да нађу плодну идеју, суд, закључак или парадигму, данас актуелну и живо примењиву у области социјалног рада. Такође, *живот вођен умом (логосом)*, врло битан етички садржај, може да моралној филозофији социјалног рада инспиративно послужи при трасирању појмовно-категоријалног система, који би морао да у обзир узме *човеков разум, ум, свест*, као и из њих проистекле *моралне спознаје, расуђивања и одлуке* којима се практично, мање или више, људи руководе у свом животу. Напомињем овде значај ових моралних категорија, поготову када се узме у обзир морална специфичност људи са којима се сусрећу социјални радници, чији је *егзистенцијални логос* често крајње дискутабилан!

Еклектичар **Климент Александријски** (160–220. год.) сматра да се истина налази растурена у разним античким системима филозофије, због чега би њено сакупљање показало идентичност са хришћанским догмама. Појам *слободе* је битно питање које заокупља његову пажњу, и он га доводи у везу са божјим давањем човеку слободе, коју је овај *злоупотребио*. Слобода је неодвојива од категорије *љубави*, што овај мудрац износи у делу „Педагог“, у коме употребљава термин *филокалија*, код нас уобичајено превођен као *добротољубље*, које у појмовном смислу означава „специфичну теорију (духовно сагледавање и прозрење) и праксу делатне љубави која се испољава као делатно братољубље и човекољубље“. (*Добротољубље*, 2001: 10) О теоријско-филозофском значају овог етичког појма за етику социјалног рада сведочи реална могућност да се он у својој моралној вишеслојности сагледа и као сам *предмет истраживања* хуманистике социјалног рада.

Без намере дубљег апсолвирања ових етичких поставки, само указујем на њих као плодно извориште за хуманистику социјалног рада, која још увек није ни у најелементарнијем облику схватила теоријско-практични значај ових појмова, као ни нужност њиховог епистемолошког развоја; упркос чињеници да социјални радници свакодневно у дословном смислу речи непосредно својим стручним активностима директно залазе у танане и врло осетљиве сфере човекове слободе и љубави. Апсурд је што социјални радници тога врло често нису ни свесни, пошто не знају да се та „филозофска“ слобода у егзистенцијалним датостима очитује у њиховом практичном „мешању“ у живот корисника, кроз многоврсне утицаје: савете, прекоре, упутства, васпитне процесе; као и бирање социјалних радника између више могућих алтернатива (углавном између више зла) при пружању помоћи и подстицаја токсикоманима, делинквентима, конфликтним супружницима, усамљеним лицима, старим особама или било којим другим „катогаијама“ корисника, где је пресудна *слободна воља*, *њоме вођена одлука* и из њих проистекао *практични морални чин*.

Исто важи и за поменућу моралну категорију љубави која, ван филозофског судовања овог хришћанског оца, у социјалном раду заживљава у пракси стручног *разумевања*, *исказане бриге*, *респекта*, *одговорности*, *уважавања* и насушног настојања социјалних радника да немоћни, маргинализовани, болесни, хендикепирани и други којима помажу *у родном смислу расту и развијају се као хумана људска бића*. Зар то нису сасвим довољни разлози да се љубав, у патристици разматрана морална категорија, озбиљније истражи и теоријски оваплоти у области социјалног рада.

Појам *слободе* у разматрање узима и александријски филозоф **Ориген** (око 185–253–4. год.), за кога се сматра да је учинио најбољи покушај рационализирајуће систематизације хришћанског учења, тако што *узрок греха и зла налази у слободи – слободној вољи разумних бића*. Он пише: „... водити добар живот... то је наша ствар, и бог то од нас захтијева, не тако као да то од њега зависи... или од судбине, него баш као да је то наша ствар.“ (Ориген, 1899: 187) Из овог моралног суда исходи закључак – да уколико грех зависи од човека, утолико је логично да *од човека зависи и његово спасење*; другим речима, то значи да човек као разумно и слободно биће може исправити властиту грешку и успоставити везу са Богом, тј. да се сви људи могу у крајњој линији спасити, „*кроз вођење доброг живота*“.

Морална филозофија која уважава *човека као моралног субјекта од кога зависи добро или зло делање, и његово исправљање*, од изузетног је значаја за делатност социјалног рада, па макар оно извирало и на теолошким врелима. Управо на овој етичкој парадигми темељи се у социјал-

ном раду начело *самопомоћи и ослањања на сопствене снаге*, које отвара више моралних питања, *попут апсурда милосрдног ишчекивања помоћи, која рађа пасивну зависност и инфериорност, самопоштовања, достојанства, моралног преображавања* и сл.

Слободним избором се бави и **Тертулијан** (око 160–после 220), бранећи етичку тезу да је Бог дао човеку способност да буде добар, коју је човек прокоцкао када се *неваљаном употребом слободне воље – самовољом удаљио од слободног избора павши у грех*. Са моралистичког становишта уздиже човека, сматрајући да му је *за спасење потребна унутрашња одлучност*, која се може супротставити свим околностима, што је свакако битно етичко начело теорије и методологије социјалног рада, који се углавном сусреће баш са људима којима недостаје унутрашња одлучност за супротстављање најразличитијим животним околностима, што их непосредно и наводи као слабе и недоследне личности ка многим облицима сагрешења. У том контексту, његова етика расветљава и друге моралне аспекте који заокупљају социјалне раднике и људе којима они помажу у процесу моралног преображаја, попут *вере, наде, љубави, правичности, трпљења у патњи, стидљивости, умерености, чедности, милосрђа и чистости*, којима се у човеку ослобађа простор за морално практиковање добра.

Богато извориште за хуманистику социјалног рада је и етичко учење **Аурелија Августина** (354–430. год.), познатог као Блажени-Свети, с обзиром на то да он поставља у свој оштрини питање: да ли судбина човека зависи од њега самог – од моралног смисла његове животне делатности, или је то одређено божјом вољом? *Узрок моралног зла је у слободној вољи човека*, сматра он, при чему зло настаје као последица човековог нарушавања честитог поретка добра, тј. мешања нижих и виших, апсолутних и релативних вредности. Његова етика се отима религијској догми, усмеравајући се сопственом етичком латенцијом противуречја ка потенцирању слободне човекове воље, захваљујући којој човек, осим зла, може да бира и добро!

За науку социјалног рада овде се отвара озбиљно питање *детерминизма* – случајних узрочника и судбинских регулатора људске егзистенције, на које човек не може да утиче, са једне стране, и *индетерминизма* – који не признаје унапред одређену егзистенцијалну датост, већ могућности човека да властитим снагама креира будућу задатост, као фиктивни идеал сопственог моралног самоусавршавања. Баш у овој етичкој финеси патристике зачео се предметни фундус савремене етике, као оно кључно „треба да“, чијим развијањем из духовне идеалистичке љуштуре са метафизичким примесамa, носиоци немачког класичног идеализма,

Кант, Фихте и Хегел, воспоставиће своје неприкосновено место на самом трону историје филозофије.¹⁰

Етичку категорију *љубави* која, подвлачим, представља темељну филозофску парадигму универзалне делатности социјалног рада, Августин сагледава у целокупној дијалектичкој сложености, схватајући је као космичку силу која сваку ствар нагони да тежи свом природном законитом месту. Иначе, љубав није спољна сила, него *сила неодвојива од битка* што јој и даје *најдубљу покретачку снагу*, која тог ближњег који се воли уважава као предмет, *предмет-објекат узајамног односа*. Објекат *љубави* има самоциљно значење, што значи да се он не жели, ни због чега другог, до *ради њега самог*, одакле љубав и представља израз тежње за *дovршеношћу и миром*. Морални задатак се састоји у тежњи да љубав, па и љубав *према ближњем као подврста љубави према богу*, буде *усмерена на објекат адекватан људској природи*. (Кочовић, 2010: 174) Такав поредак љубави који одговара поретку космоса, тј. стварној хијерархији добара је у ствари *врлина*, насупрот које се налазе пороци са којима се као разрушеним поретком љубави свакодневно суочавају социјални радници, подстичући у својих корисника највиши могући раст преображавања и хуманог обликовања.

Због ограниченог простора, овде, упркос ризику провокације интелектуалне подругљивости од мисаоно страшливих и немоћних епигона, само подсећам да је тај поменути поредак космоса, са етичко-естетичких гледишта, више него интригантно питање за доумљивање филозофије социјалног рада, као љубавне вештине—умећа, пошто свако уметничко дело као израз *продуктивног преобликовања*, у форми лепог, подражава симетрију, хармонију, склад и пропорцију космоса!¹¹ С тим у вези, и Платон је говорио о узајамном пребивању и дијалектичком оплемењивању синергије доброг и лепог, о чему социјални рад, ако досегне ниво уметничког творства, може да сведочи.

Британски монах **Пелагије** (који се почетком 5. века настанио у Риму) заступа тезу о *моралној суверености човека*, на основу које спасење представља резултат индивидуалних снага самога човека и његове слободне воље. То значи, да људска слобода (коју рашчлањује на три момента: *могућност, хтење, битак*) нема никакве везе са тзв. првородним (од прародитеља

¹⁰ Шире о овоме погледати: Алекса Буха, *Етика њемачког класичног идеализма*, Свјетлост, Сарајево, 1986.

¹¹ Погледати: *Историја естетике*, Gilbert-Kun, Култура Београд, Завод за издавање уџбеника Сарајево, 1969; Гвидо Морпурго-Таљабуе, *Савремена естетика*, Нолит, Београд, 1968.

Адама и Еве наслеђеним) грехом, тако да се *грех појављује у свакој индивидуи понаособ*, чиме је *људска воља, ослобођена грешне предодређености, такође слободна*. Опроштајем почињених грехова, Бог у човеку подстиче *тежњу ка усавршавању*, што као етички постулат указује да је изворно постављена могућност добра у човеку неискорењива.

Није ли то темељна парадигма и хуманистичке делатности социјалног рада, која, кроз разумевање и праштање најразличитијих грехова, подстиче у ствари морални преображај и људско усавршавање засновано на вери у неискорењиво постојање добра у човеку? Овде подвучена, *морална одговорност човека као независног моралног субјекта*, свакако представља пажње вредну етичку категорију, којом би систематичније обликована и епистемолошки изграђена филозофија морала у социјалном раду требало да се доследно истраживачки позабави. С њом у вези, јавља се и *питање моралног карактера, импутације, свести, савести, моралног чињења, моралних последица, санкција* и других важних етичких феномена.

И **Боетије** (480–524) циљ моралног понашања препознаје у човековом уздизању изнад спољашњих случајности и недопуштању да превртљивост судбине задобије власт над људском душом. Његова теолошки заснована етика сличи стоицизму, пошто примат даје *моралним снагама које се налазе у самој личности* што их чини (не)људским. Подвлачим да сама есенција делатности социјалног рада, ако се он спозна у својој преображавајућој смислености, није ништа друго него практиковање ове етичке поставке о *моралном активирању сопствених потенцијала* којима се кроти „превртљивост судбине“ и егзистенцијална случајност, што човека делатно потврђује и чини морално-стваралачким бићем.

Схоластичка мисао – потенцијални извор етичких постулата социјалног рада

Овај *схоластички* период средњовековне хришћанске филозофије такође почива на мисаоном дијалогу са античком филозофијом, примарно од 9. до 12. века са Платоновим идејама, док су 13-и и половину 14-ог века обележиле опсервације Аристотелове потраге за мудрошћу. Тада су, како кажу добри познаваоци ове материје, филозофија и етика морале (фигуративно речено) да испуне помирење Бога са грешним светом, вере са разумом – како би се надом проткала световна делатност, делимично повратили у центар интересовања земаљски циљеви, што би морални радикализам усмерило ка моралном компромису.

Схоластика поново сазнајно оживљава етички проблем делатних могућности човека, у оквиру које **Џон Скот Ериугена** (око 810–877. год.) кроз своју пантеистичку онтологију – која му омогућава да истакне активности и вредности људске личности – потенцира *категорију зла, схватајући је као последицу слободне воље човекове*. Он, што је као етички став врло важно за моралну филозофију социјалног рада, сматра да *ако је зло људски чинилац, онда човек има власт над њим и може га властитим напорима отклонити*, чиме човекове моралне снаге и његова активна морална субјективност имају потенцијал да се отргну од Божје воље.

Слободна воља човека је, законито, један од врло раширених карактерних недостатака људи којима социјални радници покушавају да помогну, због чега ова Ериугенина етичка парадигма о властитим напорима моралног субјекта, као кључном фактору за превладавање егзистенцијалног зла, добија врло важно место у моралном сагледавању човека као самоделатног и одговорног, како Хегел каже, „творца творца“ – из слуге ослобођеног господара. Наспрам њих, лишени сопствене животне воље и делатног елана, препуштени усуду различитих зала, егзистенцијално вегетирају многи карактерно неслободни робови алкохола, дроге, друштвене неправде, лењости и многих других порока, који нису способни да само-стваралачком енергијом надвладају егзистенцијална искушења, ослањајући се на стручну помоћ социјалних радника.

О *слободи* као етичкој димензији размишља и **Анселмо Кантербернјски** (1033–1109), родоначелник схоластике, акценат стављајући на *слободну вољу, за коју каже да је објективна сила независна од личности*, чији је позив да буде оно што треба хтети – а то је *правичност*. Упркос ставу да људска воља рађа зло које је одступање од добра и одрицање од њега, Кантербернјски се приклања *делатном активитету човекове моралности*, што изражава у ставу да слобода постоји у *потенцијалној и актуелној форми*; при том слобода која постоји у људској вољи чува правичност ради саме правичности.

За етику социјалног рада може бити од великог теоријско-методолошког значаја овај постулат о препознавању и подстицању потенцијалне слободе у њен живи творачки облик актуелног потврђивања. Зар треба доказивати ту потиснутост и закржљалост слободе оних људи са којима се сусрећу социјални радници, као и успавану вољу, која је, како исправно каже овај схоластичар, чувар правичности. У етичко-филозофском смислу, нимало наивно, у овом ставу провејава мисаони аксиом да *субјективна морална воља* представља нужан услов остварења правичности, у дубоко неправичном и нехуманом друштву током читаве историје цивилизације до данас,

у чијим (не)правичним оквирима, кроз сизифовску потрагу за социјалном правдом, датира и универзална делатност социјалног рада.

Пјер Абелар (1079–1142) разматра, за етику социјалног рада, изузетно важне појмове *попут моралне савести, моралних мотива, моралне одговорности, моралног субјективитета и моралног убеђења*, на такав начин да га добри познаваоци историје етике сматрају првим филозофом у европској култури који децидирано формулише *субјективистичку етику моралних уверења*.¹² При том, он *глас савести* супротставља не само ауторитету – божјој заповести, него и учињеним поступцима, па *дела* нису вредна сама по себи, него само у вези са *мотивима* који су их изазвали. У његовој моралној филозофији, човек не фигурира као представник рода, него индивидуално, одговара за оно што као појединац, сам чини, тако да грех има апсолутно субјективну природу. Човек греши када не поступа у складу са својим *моралним убеђењима*, тј. са оним моралним нормама које сматра најбољим, због чега *грех и представља склоност супротну савести*.

Напомињем овде да морална уверења и морална убеђења, као социјализацијски продукти многих васпитних фактора, у форми карактерног усуда пресудно, како вели Хераклит, боје човеков појавно-егзистенцијални тоталитет, у шта се свакодневно уверавају социјални радници. Први корак у суочавању са постојећим проблемом (токсикоманије, кршење друштвених норми, пасивност) управо је промена моралног убеђења о „суштини ствари“ конкретног проблема. Зарад тога, социјални радници би и требало да се теоријски оспособе да ове моралне квалитете што дубље у њиховој вишеслојности распознају, што је нужан услов њиховог практичног примењивања у сусрету са различитим (не)моралним убеђењима и егзистенцијално непродуктивним уверењима.

Тома Аквински (1225–6–1274), чија се етика ослања на Аристотелову мисао, успоставља однос између моралних активности човека и његове тежње према блаженству, које је циљ моралне делатности, из чега – са позиција моралне самосталности човека као субјекта моралности – допушта закључивање о ономе *што треба да буде из онога што јесте*. Аквински разматра, у том контексту, појам *моралног избора* и његову везу са *моралним чином* који гарантује постигнуће *највишег добра*, као и појам *зла* насталог у недостатку делања и *несавршене воље*, напомињући при том да је *узрок зла садржан у самом делатном лицу*.

¹² Погледати: Фридрих Јодл, *Историја етике, књ. 1*, Издавачко предузеће „Веселин Маша“, Сарајево, 1963, стр. 95–98.

Осим тога, за теорију и методологију социјалног рада значајна је његова етичка анализа моралне категорије *кајања*, за које овај етичар сматра да настаје као реакција на учињене поступке који доводе до нежељених последица; при чему је кајање израженије ако су поступци били потпуно слободни. Како је *разум основа људске слободе*, Аквински изнетим етичким постулатом моралну делатност приближава *разуму*, тако што га сматра *пресудном детерминантом човекове (не)моралности*; јер, у моралном смислу, није довољно да људски поступци буду покретни вољним начелом, него је још потребно да буду свесни – разумски засновани. Његова етика садржи и *учење о врлинама*, које су подељене на *врлине човека према самоме себи, према својим страстима*, и на *врлине у односу према људима*. Најважније четири моралне врлине су: *разборитост, правичност, храброст, уздржаност*, а одмах до њих и *милост, честитост, дарежљивост*; од верских врлина као најважније етички разматра: *веру, љубав и наду*.

Може ли конкретно методологија, боље рећи – пракса социјалног рада, да избегне ове моралне садржаје које Аквински давно етички разматра? Ако је више него очигледно да не може, с обзиром на то да је у питању рад са људима, и то најчешће оним, у најразличитијем смислу морално проблематичним и неоствареним, како се онда социјални радници и други стручњаци баве тим моралним проблемима а да немају никакво етичко знање о њима? Да ли су дубоке моралне категорије – морални избор, највише добро, врлина, несавршена воља, уздржаност, честитост, вера, нада, нешто што се подразумева, или је то комплексан садржај и за велике умове, конкретно за Августина?! Ако се ови етички појмови лаички подразумевају у науци социјалног рада као нешто опште познато у „доброј пракси“ којој недостаје „икаква теорија“, аналогно томе, и у стручном домену рада психолога, лекара психијатра и других стручњака ангажованих у области социјалног рада, битни појмови и категорије се могу просто подразумевати, као нпр., механизми одбране, темперамент, неурозе или психозе, с обзиром на то да су они релативно присутни у свакодневној комуникацији па тиме и логици здравог разума?

И етика *позног средњег века* наставља тренд мисаоног преиспитивања природе човека као моралног субјекта, чему доприноси и *Дунс Скот* (1266–1308) који *вољу* схвата као *узрок властитих аката*, пошто је она слободна – не само у смислу да може реализовати, или, обратно, одржати одређено хтење, него и у томе да сама хтења, жеље, налазе довољан разлог у вољи. Задатак човекове моралности је пут ка блаженству, због чега је нужно *усавршавати своју вољу*, у складу са ставом да је *љубав стање*

човекове воље које му гарантује морално достојан начин мишљења и делања.

Самоусавршавање, које Скот потенцира, вођено слободном вољом, чини саму есенцију предмета теорије социјалног рада, чија телеолошка заснованост почива на егзистенцијалној хуманизацији константног моралног преображаја. С друге стране, спона љубави и морално достојног живота сатканог на мишљењу и делању, сазнајно зачиње за науку социјалног рада изазовну етичку тему о могућности оживотворења метафизичке љубави у конкретним практичним чиновима поспешивања егзистенцијалног раста и напретка, што чини меру достојног човековог живота.

Перспективе и значај даљих истраживања

У овом тексту, само отворено питање о средњовековној хришћанској филозофији недвосмислено потврђује да њена два сегмента – *патристика* и *схоластика* обилују рудиментарним етичким парадигмама које се, у епистемолошком смислу, врло плодно могу развити у етици социјалног рада.

Упркос својој теолошкој заснованости и езотеричној терминологији, хришћанска филозофска мисао антиципира за теорију и праксу социјалног рада обиље етичких постулата који сежу у бит противуречног феномена човекове (не)моралности. Готово да овај специфичан извор филозофије морала за науку социјалног рада даје себи својствене одговоре на сва четири полазна-основна питања етике: питања сврхе (циљева и смисла) морала, његових извора, начина успостављања морала и делатних облика.

У том контексту антиципирају се основе парадигматичних образаца: *идеја добра и зла, морална свест као основа моралне спознаје и расуђивања, морална одговорност, морални чин–делање, морално преиспитивање и савест, слобода, слободна воља, љубав, вера, нада, правичност, трпљење у патњи, стидљивост, умереност, чедност, часност, срећа, кајање, праштање, морално усавршавање* и сл.

Озбиљнијом епистемолошком разрадом наведених појмовно-категоријалних сегмената овог филозофског извора, наука социјалног рада би, под условом изградње аутентичног етичког дискурса саобразног сопственом истраживачком предмету, могла, по мом дубоком уверењу, и морала, да његове искуствене обрасце имплементира у свој теоријско-практичан фондус. На тај начин би етички лаицизам и бесплодне

деонтолошке импровизације у области социјалног рада, које одликује техничко-формална природа, могли да се превазиђу систематским утемељавањем моралне филозофије, која би у фокус свог истраживања ставила етички тоталитет (не)моралности, сагледан кроз призму латентне суштине и егзистенцијалних апсурда човековог битка.

Литература

- Буха, А. (1986), *Етика њемачког класичног идеализма*, Свјетлост, Сарајево.
- Gilbert, K-Kun, H. (1969), *Историја естетике*, Култура Београд, Завод за издавање уџбеника Сарајево.
- Добротољубље* (2001), Хиландарски преводи, Манастир Хиландар, Света Гора Атонска.
- Јодл, Ф. (1963), *Историја етике, књ. 1*, Издавачко предузеће „Веселин Маслеша“, Сарајево.
- Кочовић, Д. (2010), *Религијска учења*, Факултет политичких наука, Београд.
- Морпурго Г. (1968), *Савремена естетика*, Нолит, Београд.
- Ориген (1899), *Творенија Оригена, учитеља александријског*, Казан.
- Недељковић, Д. (1981), *Историја филозофије*, 1. књига, „Просвета“.
- Петричковић, М. (2006), *Теорија социјалног рада*, Социјална мисао, Београд.
- Петричковић, М. (2007), „Снобизам савременог социјалног рада“, *Социјална мисао*, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, бр. 53, стр. 67–85.
- Петричковић, М. (2007), *Сазнајна разборитост као утук људске порочности и стваралачких недела*, Повелја, часопис за књижевност, уметност и културу, Народна библиотека Стефан Првовенчани, Краљево, година XXXVII, стр. 168–173.
- Hearn, G. (1958), *Theory – Building in Social Work*, University of Toronto Press, Toronto.
- Хов, Д. (1997), *Увод у теорију социјалног рада*, Београд.
- Хусеинов, А. А. – Г. Ирлиц (1992), *Историја етике*, превод и редакција Миленко А. Перовић, Књижевна заједница Новог Сада.

ETHICAL PARADIGMS OF SOCIAL WORK IN THE CHRISTIAN TEACHING OF PATRISTICS AND SCHOLASTICS

By Milan PETRICKOVIC

ABSTRACT

Contrary to its theological foundations the medieval Christian thought is very abundant in the multitude of ethical paradigms of theoretical-methodological significance for development of ethical philosophy of social work. In the context of that the two basic directions of the Christian teaching: Patristics and Scholastics anticipate significant ethical postulates as the essential code of thoughtfully-practical overviews of the complex human's morality in social work. Moral liberty, free will, moral awareness and consciousness, good, the evil, love, philanthropy, ethical sovereignty, moral responsibility activity on the moral activities plan, moral reconsideration, sin, repentance and pardoning, moral transfiguration and given moral improvement are some of many pattern-setting ideas which this specific cognitive source potentially offers for epistemological elaboration to the social work humanities.

Key words: ethical paradigms, social work, the Christian philosophy, Patristics, Scholastics

